

Νίκος Καζαντζάκης, «Η Οδύσεια»

Περίληψη Ραψωδίας Τ (Το άπληστο χέρι του ερημίτη)

[= Kimon Friar, Η «Οδύσεια» του Ν. Καζαντζάκη, περ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΕΠΟΧΗ - Αφιέρωμα στο Νίκο Καζαντζάκη, μτφρ. Ζ. Κ., Δίφρος: Αθήνα, Φθινόπωρο 1958, σ. 121 – 124]

Καθώς ο Οδυσσέας ταξιδεύει μέσα σ' ένα δάσος, ο θάνατος τον αγγίζει στον ώμο και τον πετά κάτω. Μέσα του ένα τρίτο, ένα εσωτερικό μάτι παρατηρεί τον κόσμο σαν για πρώτη φορά, εκεί που δεν υπάρχει ούτε παρελθόν, ούτε παρόν, ούτε μέλλον. Κρυφοκοιτάζει τον θάνατο, που έχει πάρει τη μορφή ενός γέρου συντρόφου και τον περιμένει κάτω απ' τη σκιά μιας συκιάς, ο Οδυσσέας όμως τον παρακαλεί να κάνει υπομονή, ώσπου να φτάσουν στη θάλασσα, κι όταν εξακολουθεί το ταξίδι, ο θάνατος ακολουθεί σε κατάλληλη απόσταση πίσω του, ενώ ο Οδυσσέας αποχαιρετά τον κόσμο σε μια μυστικιστική έκσταση, όπου όλες οι αντιθέσεις ενώνονται στην αγάπη. Και πάλι ο θάνατος τον ρίχνει κάτω, ο Οδυσσέας όμως τον παρακαλεί να τον ακολουθεί επτά βήματα πίσω, ώσπου να φτάσει στην άκρη της ηπείρου κι εκεί να φτιάξει για τον εαυτό του ένα σκάφος σε σχήμα φέρετρου, για να μπορέσει ακόμα μια φορά να επιστρέψει στη θάλασσα, όπως στη μήτρα. Μια μέρα, καθώς τρώγει το μέλι που είχε αρπάξει από μια αρκούδα, για να κρατηθεί ζωντανός και ν' αγωνιστεί για την ελευθερία, ρωτά κι ο ίδιος απαντά:

*Ποια λευτεριά; την μαύρην άβυσσο κατάματα να βλέπεις,
παλληκαρίσια και χαρούμενα σα να 'ταν η πατρίδα!*

Ο Οδυσσέας φτάνει κοντά σ' έναν τυφλόν ερημίτη που τον ρωτά αν είναι ο σωτήρας, ο ασκητής, ο ξακουστός σ' όλη την Αφρική, ο Οδυσσέας όμως απαντά πως είναι ο σωτήρας του κόσμου όπου σωτηρία δεν υπάρχει. Καθώς στα δάση γύρω τους η σκληρή πάλη για την επιβίωση κυριαρχεί, ο ερημίτης ομολογεί ότι όλη του τη ζωή κυνήγησε να βρει απαντήσεις στα αιώνια ερωτήματα: «Γιατί γεννηθήκαμε και για ποιον σκοπό», μα δε βρήκε τίποτα άλλο· αντίκρισε μόνο μια φοβερή άβυσσο που δεν μπορεί να την ερμηνέψει. Παρακαλεί τον ασκητή να του μιλήσει για την τελική αλήθεια, ο Οδυσσέας όμως απαντά πως αν ήταν να δώσει την αληθινή απάντηση κι αν καταλάβαιναν την απάντησή του, το μυαλό του ερημίτη θα γινόταν κομμάτια. Τον συμβουλεύει λοιπόν ν' ακουμπήσει σφιχτά τ' αφτί του πάνω στη Μάνα Γη και ν' ακούσει προσεχτικά. Με τούτο ο Οδυσσέας εννοεί ότι πρέπει ο άνθρωπος να δεχτεί τους νόμους της αναπόφευκτης πάλης που επιβάλλει η γη ή η φύση, την επιβίωση δηλαδή του πιο δυνατού και την ύστατη εκμηδένιση. Ο ερημίτης λυπάται για την εγκράτεια που έδειξε σ' όλη του τη ζωή, τώρα αισθάνεται ότι θα 'θελε να

είχε ζήσει σαν ένας ισχυρός βασιλιάς, να είχε δοκιμάσει όλες τις χαρές απονέμοντας δικαιοσύνη και κάνοντας καλές δόξες να ρωτά για το σκοπό της ζωής. Τον παίρνει ο ύπνος κι ονειρεύεται το τι θα ήθελε να ήταν· βλέπει στ' όνειρό του έναν μεγάλο βασιλιά που είχε όλες τις χαρές της ειρήνης και του σπιτικού του γύρω του, έξαφνα όμως τον πιάνει μελαγχολία. Τίποτα δεν μπορεί να τον ευχαριστήσει, ούτε τζουτζέδες, ούτε σοφοί. Ακούει το τραγούδι ενός λυράρη και καταλαβαίνει πως είναι μονάχα ένα μοιρολόι, φωνάζοντας λοιπόν: «Έχει δίκιο!» πετάει πέρα το στέμμα του και προσπαθεί να δραπετεύσει απ' το ίδιο το βασίλειό του. Καταλαβαίνει όμως πως αυτό είναι αδύνατο, γιατί το βασίλειό του είναι ένα νησί τριγυρισμένο από τη θάλασσα που βογγά, από την άβυσσο. Ένα τέρας, ο Νόμος, προσπαθεί να τον κρατήσει δια της βίας μέσα στα όριά του, το μυαλό όμως του βασιλιά καταπίνει το τέρας. Τότε προσπαθεί να τον σταματήσει ο θεός στο τελευταίο σύνορο, πέρα απ' το οποίο δεν μπορεί να προχωρήσει ο άνθρωπος· πίσω όμως απ' τον θεό ο βασιλιάς ακούει πάλι τη θάλασσα να βογγά, αιωνιότητα απώτερη, ώσπου κι ο θεός βουλιάζει μέσα στο νου του ανθρώπου. Τότε ο Νους ο ίδιος ορθώνεται και κράζει: «Γης κι ουρανού, μονάχα εγώ του αντρούς ο μέγας Νους υπάρχω!». Όμως ακόμα και πίσω απ' το νου του ανθρώπου η θάλασσα βογγά και περιγελά κι ο νους τραντάζεται. Φτάνοντας τέλος στη θάλασσα ο βασιλιάς φτιάχνει μιαν εικόνα ενός τραγικού Αγέλαστου ανθρώπου, τη βάζει σημάδι και βιάζεται να εξακολουθήσει την αναζήτησή του. Μια μέρα όμως, καθώς σκοντάφτει πάνω στην ίδια την εικόνα του, καταλαβαίνει πως ο άνθρωπος είναι για πάντα πιασμένος στην κυκλική παγίδα της ίδιας του της ύπαρξης, του κόσμου του, του μυαλού του, των ίδιων του ορίων· γυρίζει προς το εσωτερικό του νησιού, σκαλώνει στην κορφή ενός βουνού καμωμένου από ανθρώπινα κρανία και κοιτάζει την μακρινή του εξέλιξη από τη θάλασσα και τα ποικίλα σχήματα ζωής ως την τωρινή του εξύψωση σαν Τραγικού Ανθρώπου· φωνάζει ότι ο κόσμος για κάθε άνθρωπο έχει την αξία του όσο ο άνθρωπος είν' αυτού για να τον καταλαβαίνει, εντούτοις, όταν μυρίζεται πως πλησιάζει ο θάνατος, έξαφνα απλώνει ένα χέρι ακόμα αχόρταστο κι αρπάζεται απ' τη μάνα του τη Γη. Σε τούτη τη στιγμή του ονείρου του ο ερημίτης φωνάζει «Μάνα!» και πεθαίνει με το χέρι τεντωμένο, άπληστο κι ανικανοποίητο.

Όσο οι γύρω χωρικοί προσπαθούν να τον θάψουν, βλέπουν πως δεν μπορούν να κλείσουν το τεντωμένο χέρι του κι ο Οδυσσεύς τους λέει ότι δεν θα κλείσει, αν δεν το γεμίσουν με τον πιο ακριβό τους θησαυρό. Οι γεροντότεροι ρίχνουν μέσα σ' αυτό το χρυσάφι τους, οι νέοι τα όπλα τους, οι αρχηγοί τα μπρούντζινα κλειδιά της πολιτείας, οι μάνες τα δάκρυά τους, οι κοπέλες τα φιλιά τους, ένα παιδί το μόνο του παιχνίδι, το χέρι όμως ακόμα χάσκει ανικανοποίητο· τότε ο Οδυσσεύς σκύβει, γεμίζει το άπληστο χέρι με χώμα και το χέρι κλείνει τέλος χορτασμένο. Παραδοχή της αναγκαιότητας πάνω στη γη και του νόμου της εκμηδένισης, αυτή είναι η πικρή απάντηση.

Ο Οδυσσέας εξακολουθεί το ταξίδι κατά το νοτιά και διαρκώς συλλογίζεται το δίλημμα του ερημίτη γνωρίζοντας πως κάποια αόρατη δύναμη μάς ποδοπατεί, όπως το πόδι ενός ανθρώπου ποδοπατεί ένα σμήνος μυρμηγκιών. Ταξιδεύει και βλέπει γύρω του σκηνές σφαγής και καταστροφής, ώσπου φτάνει σ' ένα πολυάνθρωπο χωριό με ανατολίτικο χρώμα και τόση διάθεση ζωής, που ακόμα κι ένα περαστικό κορίτσι θα μπορούσε ν' αποτραβήξει τους γιους απ' την κηδεία του πατέρα τους. Εκεί ακούει έναν λυράρη να τραγουδεί για τον καπετάν Ηλία {καπετάν Ελιά} που ο γέρος πατέρας του, ο βασιλιάς, δεν έλεγε πια να πεθάνει ή να παρατήσει το θρόνο. Ένας κουκλοπέτεινας τραγουδάει μ' ανθρώπινη φωνή και λέει στον καπετάν Ηλία {καπετάν Ελιά} πως μόνο με το τραγούδι, που 'ναι η πιο αψηλή κορόνα, αυτή που κερδίζεται για ν' αποδειχτεί η μεγαλύτερη ανθρώπινη προσπάθεια, μπορεί να ελπίζει πως θα γίνει ένδοξος κι αθάνατος. Ο καπετάν Ηλίας {καπετάν Ελιάς} παραγγέλλει μια λύρα εφτάχορδη, που όμως μένει μουγγή όσες φορές πάει ν' αγγίζει τις χορδές της. Ο κουκλοπέτεινας τότε λέει στον καπετάν Ηλία {καπετάν Ελιά} ότι τα τραγούδια πληρώνονται πανάκριβα κι ότι κάθε χορδή της λύρας χρειάζεται να βαφτιστεί στο αίμα καθενός απ' τους εφτά γιους του. Ο καπετάν Ηλίας {καπετάν Ελιάς} παίρνει τους γιους του στον πόλεμο και καθώς ο ένας ύστερα απ' τον άλλο σκοτώνονται, βρέχει κάθε χορδή με το αίμα τους· τότε η λύρα ξεσπά σ' ένα τραγούδι εκστατικό.

Ο πατέρας του καπετάν Ηλία {καπετάν Ελιά} τον καταριέται κι αυτός με τη σειρά του καταριέται τα πάντα της ζωής, ρίχνει τη λύρα στον ώμο του και περιπλανιέται σ' όλο τον κόσμο. Ο λυράρης λέει πως μια μέρα είδε τον καπετάν Ηλία {καπετάν Ελιά} να κάθεται στην άκρη ενός γκρεμού και να παίζει τη λύρα του κι οι χορδές:

σα σπλάχνα ανθρώπου πήδηξαν που κλαιν, σα σπλάχνα που γελούνε.

Σε τούτη τη ραψωδία ο Καζαντζάκης προβάλλει την αντίθεση ανάμεσα στο περιττό κυκλικό κινήγημα που κάνει ο ερημίτης και στην απάντηση που δίνεται σε κείνον που προσέχει κι ακούει από κοντά την απάντηση της γης, που κι αυτή όμως εκμηδενίζει. Ο άνθρωπος είναι φυλακισμένος στο βασίλειο της γης του και μέσα στην ίδια του οντότητα· πίσω απ' τις προσπάθειες του ανθρώπου να εξουσιάσει τα φαινόμενα με το νόμο, με διάφορες αντιλήψεις περί θεού, με το νου που περιβάλλει τα πάντα, βογγά η αιώνια θάλασσα του μηδενός. Εντούτοις ο άνθρωπος με τα έργα του, μ' ένα τραγούδι που χαρούμενα και λεβέντικα το τραγουδά πάνω απ' την άβυσσο, μπορεί να ελπίζει πως θα κρατήσει την αθάνατη φλόγα να καίει λίγο περισσότερο. Μ' αυτόν τον τρόπο συμβολίζεται ακόμα μια φορά χαρούμενα η τραγική κατάφαση στη ζωή.

(Αντιγραφή - επιμέλεια κειμένου: Βασίλειος Α. Γεώργας)